

Van de schone meren des doods

TEKST Rob Buijer
FOTOGRAFIE Danny Bok, Janny Bosman, Rudy van Duijnhoven en Sportvisserij Nederland

Volgend jaar loopt de eerste fase van de Europese Kaderrichtlijn Water af. Onlangs presenteerden Sportvisserij Nederland en Natuurmonumenten hun visie op de periode daarna. Er moet nog veel gebeuren, zeggen beide organisaties, want het water is chemisch gesproken wel schoner maar biologisch gezien nog niet gezonder.

Eigenlijk was de schrijver Frederik van Eeden een 'omdenker' avant la lettre, grapt Jaap Quak, hoofd Kennis en Informatie bij Sportvisserij Nederland. In zijn roman *Van de koele meren des doods* beschrijft Van Eeden in 1900 het vermogen van mensen om ondanks slechte randvoorwaarden als afkomst en milieu, toch goede perspectieven te houden. "Die roman heeft op meerdere manieren met waterkwaliteit te maken," zegt Quak. "Toen het boek uitkwam begon ook het probleem rond waterkwaliteit langzaam zichtbaar te worden. En net als voor de hoofdpersoon uit het boek, is ook voor de oplossing van de problemen met de waterkwaliteit een omslag in het denken nodig. Alleen, wij hebben volgens mij niet met koele meren des doods te maken, maar met de komst van schone meren des doods."

De Kaderrichtlijn Water

In 2000 stelde het Europees Parlement een richtlijn vast waar de Europese lidstaten zich aan moesten houden ten aanzien van de verbetering van de waterkwaliteit. Die richtlijn was niet alleen bedoeld om de verontreiniging van grond- en oppervlaktewater terug te dringen, maar vooral ook om de ecologische kwaliteit van het water te verbeteren. In 2015 komt een eerste evaluatiemoment. Dan zal 'Brussel' kijken of de maatregelen die de lidstaten in het kader van de richtlijn beloofden te nemen ook daadwerkelijk worden genomen. Na een volgend evaluatiemoment in 2021, moet uiterlijk in 2027 de waterkwaliteit, zowel chemisch als biologisch, in de hele EU in orde zijn.

Onlangs presenteerde Quak zijn visie op de waterkwaliteit tijdens een symposium dat Sportvisserij Nederland samen met Natuurmonumenten, het Ministerie van Infrastructuur en Milieu, de Unie van Waterschappen en Recreatietoervaart Nederland organiseerde. Zijn stelling: we zijn geheel terecht fanatiek bezig geweest met het bestrijden van verontreiniging van het oppervlaktewater. Maar nu dreigt het té schoon te worden. "In plaats van water met veel te veel stikstof en fosfaat, wordt een dreigend tekort zichtbaar aan natuurlijke voedingsstoffen."

Noodklok

Rond 1900 was het de visserij die de noodklok luidde over de toenemende verontreiniging van het water. Een van de meest directe signalen waar dat aan te merken was, was de vangst van zalmen in de Rijn. Rond die tijd werden er jaarlijks nog ongeveer 30.000 zalmen gevangen in de Rijn. Maar de smaak van die vissen liep in die tijd hard achteruit. In de jaren daarna werd het probleem alleen maar groter. In de jaren zestig van de vorige eeuw was vooral de industriële verontreiniging van ons oppervlaktewater de spuitgaten uitgelopen. Halverwege de jaren zeventig zat er door alle vervuiling letterlijk geen zuurstof meer in de Rijn, en dus ook geen vis.

Volgens Quak hebben we het aan de oude wet Verontreiniging Oppervlaktewateren uit 1970 te danken dat we inmiddels weer behoorlijk schoon water hebben. "De meeste lozingen van industrieel afvalwater en huishoudelijk afvalwater zijn gestopt en ook de fosfaten zijn uit de wasmiddelen verdwenen. De vermessing van het oppervlaktewater is ook flink teruggebracht." De sportvissers zijn vandaag de dag dan ook behoorlijk tevreden over de waterkwaliteit. Grootschalige vissterften zoals in de periode tussen 1950 en 1980 komen in feite niet meer voor. Maar kijkt hij verder vooruit, dan vraagt Quak zich af: "Is dat schone water ook gezond water? We zijn

volgens mij nu op een punt gekomen dat zichtbaar wordt dat er een tekort dreigt aan de natuurlijke voedingsstoffen in het Nederlandse water.”

Watermolen

Volgens Quak kun je de voorwaarden voor een goede waterkwaliteit verbeelden als een molen met vier wieken. De eerste wiek is voor Nederland de natuurlijke stroom van voedingsstoffen van de bron van een rivier naar een voedselrijke en daarmee ook ooit een zeer visrijke delta. De tweede is een natuurlijke overgang van land naar water. “Die overgangen zijn in de loop van de tijd grotendeels verdwenen. We hebben onze rivieren opgesloten tussen harde oevers, waar geen uitwisseling mogelijk is tussen de natuur op het land en in het water.”

Op een vergelijkbare manier zijn de overgangen van zout naar zoet verdwenen: de derde wiek aan de watermolen van Quak. “Daarbij moeten we vooral ook denken aan de immense stroom van riviertrekvisseren. In het verleden trokken letterlijk honderdduizenden zalmen en elften van de zee naar de Rijn, miljoenen finten trokken de Rijn en de Maas op, en ook in de Zuiderzee was een jaarlijkse invasie van haring en ansjovis. Vissen die na de voortplanting massaal stierven en daarmee ook zorgden voor een belangrijke bijdrage aan natuurlijke voedingsstoffen.”

De vierde en laatste wiek wordt gevormd door de waterplanten, invallend blad en ander organisch materiaal, dat van het water en de oevers een natuurlijk ecosysteem maakt.

Gekortwiekt

“In de vorige eeuw hebben we de watermolen behoorlijk gekortwiekt. De eerste wiek, van de natuurlijke aanvoer van water van bron tot monding is onder andere door de vele stuwen in beken en rivieren sterk verminderd. De waterafvoer is nu verregaand ‘genormaliseerd’. De tweede wiek, met de natuurlijke land-water overgangen, heeft ernstig te lijden van harde beschoeiingen en vaste waterpeilen. Echte boezemlanden bijvoorbeeld, die geregeld onder water staan, zie je nauwelijks meer. De overgangen tussen zout en zoet zijn met name door de Deltawerken en de Afsluitdijk drastisch veranderd. De vierde wiek tenslotte, is door maaibeheer, eutrofiering en ijverig onderhoud aan de waterwegen ook enorm verarmd. Het watersysteem in Nederland ziet er nu bijna uit als een molen zonder wieken, of zo je wilt, als een soort boom waar veel grote en kleine zijtakken vanaf zijn gehaald. Dat kan natuurlijk niet lang goed gaan, uiteindelijk sterft zo’n boom.”

Tegelijk zijn er ook twee nieuwe problemen bijgekomen, stelt Quak: die van de organische en later de anorganische belasting via respectievelijk de industrie, de landbouw en de groeiende bevolking. “Deze belastingen hebben lang gemaskeerd dat we de natuurlijke processen die zorgen voor een gezonde waterkwaliteit in de twintigste eeuw, hebben lamgelegd.”

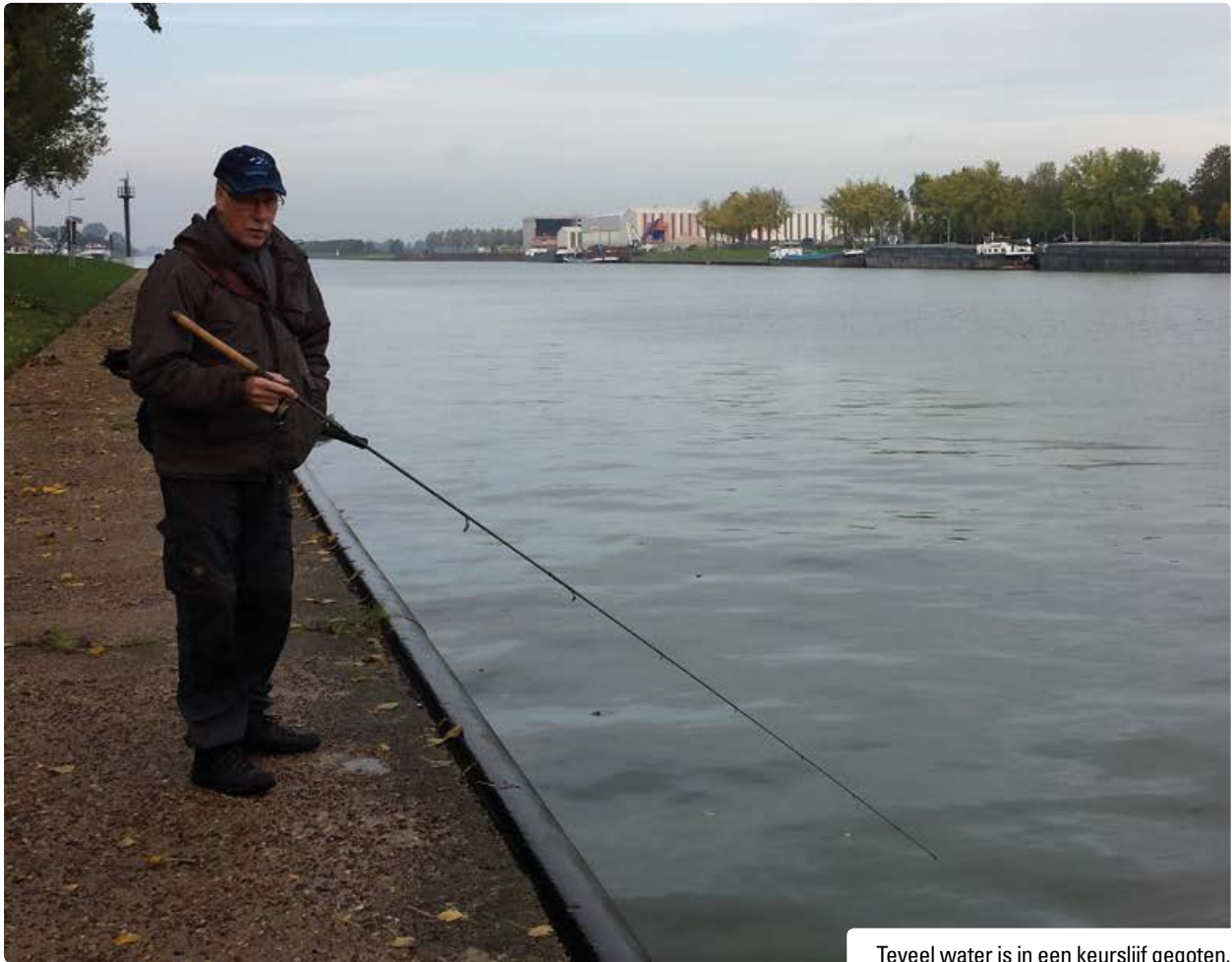
Ontdammen

Als de problemen bekend zijn, dienen ook de oplossingen zich aan. “Er moet veel meer ruimte komen voor natuurlijke processen. Er moeten weer zachte land-waterover- ➤

De kaderrichtlijn dient voor de waterkwaliteit meer te worden afgestemd op het doel ‘gezond water’

In gezond water doen alle vissoorten het goed.

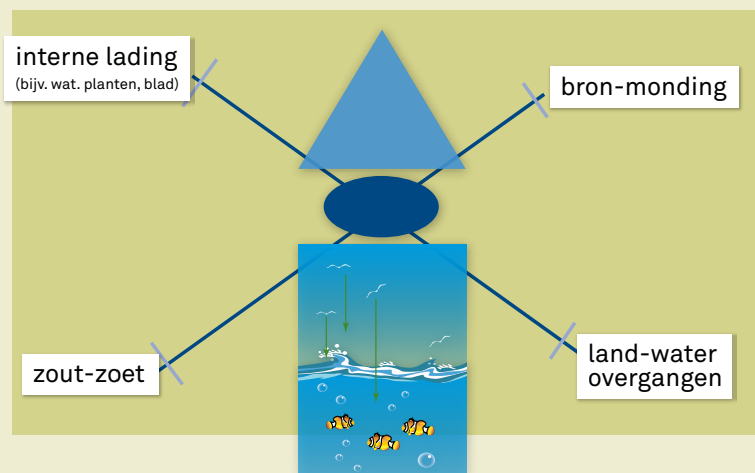

Teveel water is in een keurslijf gegoten.

gangen komen in de vorm van bijvoorbeeld nevengeulen naast rivieren, en ook zachte oevers met een flexibeler peilbeheer. Naast de aanstaande kier in de Haringvliet-sluizen moeten er ook meer zoet-zoutovergangen komen. Rivieren en beken moeten waar mogelijk 'ontdamd' worden en de interne stroom van voedingsstoffen uit vegetatie en bladval moet verrijkt worden."

Dat dergelijke logische oplossingen niet van vandaag op morgen te realiseren zijn bewijst het zogenoemde Kierbesluit rond het Haringvliet. Al in 2000 is een besluit genomen dat de sluizen die sinds 1970 het Haringvliet van de Noordzee scheiden, weer op een kier gezet moeten worden. Pas in 2018 gaat het, als het goed is, dan ook eindelijk gebeuren. Trekvisseren zouden dan weer van de zoute zee naar het zoete binnenwater moeten kunnen trekken en terug.

De 'Watermolen': 4 weken voor schoon èn gezond water

Een gezonde visstand is alleen mogelijk bij een goed draaiende watermolen.

In de duopresentatie van Jaap Quak en Eric Martejn komt naar voren dat de inrichtingsmaatregelen achterblijven bij het terugdringen van de nutriënten.

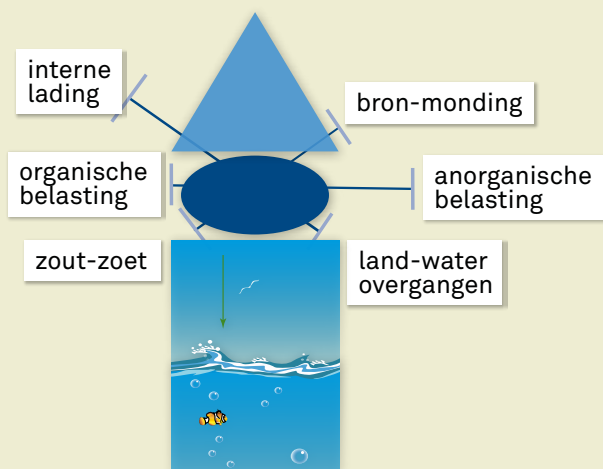
Ecosystemen hebben nutriënten nodig, benadrukt Quak. “Dat vraagt om een omdenken in het kwaliteitsbeheer en bijvoorbeeld het vaststellen van andere normen bij een gewenste basiswaterkwaliteit. De kaderrichtlijn water schiet hierin ernstig tekort. Ik denk dat de inrichting en het onderhoud van wateren daarna meer moet worden afge-

stemd op het doel ‘gezond water’. En mocht het niet mogelijk blijken om natuurlijke processen met de bijbehorende toestroom van natuurlijke voedingsstoffen voldoende te herstellen, dan zullen we ook moeten accepteren dat er enige mate van organische of anorganische belasting kan blijven bestaan.”

Vistrap

Op kleine schaal zijn al de nodige verbeteringen doorgevoerd. “Er zijn op verschillende plaatsen vistrappen aangelegd, waarlangs trekvisen stuwen, gemalen en sluizen kunnen passeren. Op verschillende plaatsen zie je ook al natuurlijke oevers verschijnen. Maar het is allemaal nog veel te kleinschalig en te weinig om de visstanden weer op een gezond peil te krijgen. Komend jaar zal ‘Brussel’ beoordelen of de Europese lidstaten de maatregelen die ze beloofden te nemen voor de Kaderrichtlijn Water ook hebben genomen. Dan zal blijken dat we er nog lang niet zijn”, weet Quak nu al. “De richtlijn biedt nog twee keer een mogelijkheid tot uitstel. Maar in 2027 moet het dan toch echt voor elkaar zijn. Tot die tijd moeten we ons niet blijven blindstaren op het overal nog verder terugdringen van de belasting van het oppervlaktewater met stikstof en fosfaat. We moeten vooral kijken naar de grotere en kleinere waterbouwkundige ingrepen die van ons water een saai, onnatuurlijk systeem hebben gemaakt. Dit vraagt niet alleen een ander denken over voedingsstoffen, maar bijvoorbeeld ook een veel betere integratie van het kwaliteits- en kwantiteitsbeheer.” **V**

De ‘Watermolen’ anno 2014

Schematische weergave van factoren die de productie van vis in een water weergegeven.